

Деякі проблеми формування корпоративних структур в Україні

У статті розглядаються особливості формування корпоративних структур в Україні за умов відсутності еволюційного розвитку ринку і капіталу.

корпоративне управління, організаційно-господарські структури, концентрація виробництва, концентрація капіталу

За останні роки в країнах, де відбувся розпад адміністративно-командної системи управління проводяться фундаментальні реформи з метою створення ринкової економіки.

Історія 20-го століття довела, що саме ринкова економічна система забезпечує людині свободу та високий рівень життя. Формування ринкової економіки в Україні вимагає вирішення великого комплексу проблем та задач, до яких відносяться: необхідність реформування економічних відношень; розвиток рівноправних ефективних багатоманітних форм власності; структурна перебудова і прискорений розвиток інфраструктури; демонополізація економіки і розвиток підприємництва; необхідність утворення умов для розвитку конкуренції малого бізнесу.

Визнаючи важливу роль малого і середнього бізнесу в створенні нових робочих місць, в забезпеченні умов для прояву ділової ініціативи, в розвитку нових напрямків діяльності та в обслуговуючій сфері, необхідно відмітити, що основою економіки промислово розвинутих країн є великі корпорації.

З розвитком ринкових відношень в усьому світі посилюється тенденція до утворення корпоративних структур. Серед наукових публікацій з'являються дослідження про становлення нових відносин власності, формування корпоративних фінансів і управління ними, взаємодію корпоративних структур з оточуючим середовищем (1,2,3,6). Важливий вклад в розуміння питань і становлення теорії фірм і корпоративного управління внесли М. Аокі, Я. Корнаї, А. Аганбегян, П. Дойль, М. Афанасьєв, Ю. Петруня, Д. Черваньов та інші.

В той же час особливостям формування корпоративних структур, як одного з факторів становлення ринкових відносин в Україні, не приділено належної уваги. Метою даної статті є: дослідження деяких проблем пов'язаних з специфікою становлення і розвитку корпоративних утворень в Україні.

Не можна не враховувати те, що український ринок виникає не в результаті розвитку товарного виробництва та еволюції капіталу, а як наслідок безконтрольного, стихійного розвалу централізованої системи господарювання, трансформації державної власності в акціонерну і приватну. Висока централізація економіки та наявність потужної номенклатурної бюрократії заважала ринковим перетворенням (2). Зміст сучасних економічних перетворень, які відбуваються в українській економіці, це децентралізація функцій державного та корпоративного управління, формування структури ринків на основі нових механізмів контролю і взаємодії, які виникають в процесі перерозподілу прав власності.

Основою нової системи корпоративного управління в Україні стала „масова” приватизація підприємств на початку 90-х років, під час якої відбувся перерозподіл

власницьких повноважень в господарстві, насамперед шляхом акціонування власності державних підприємств.

Становлення структури ринків (де однією з складових є формування корпоративних структур) тільки розпочалося і відбувається в умовах реформування виробничої системи, яка майже не пристосована до умов ринкового господарювання в сучасному його розумінні. На відміну від формального юридичного перетворення відношень власності, формування структури ринків є суперечливим і тривалим процесом.

В Україні відбувається штучне перетворення національної економіки на тлі складного економічного минулого. Реформи не відображали потреби господарського життя, а відповідали розрахункам та вимогам владної верхівки, яка здійснювала перетворення в українській економіці в своїх інтересах. Як наслідок: господарські форми мобілізації капіталу; поспішне роздержавлення власності; „протягування” в господарські структури, які утворювалися, не професіоналів та організаторів виробництва, а близьких до себе людей. Відбувається спроба впровадження нових господарських форм, не дочекавшись змін в економічній основі суспільства, в системі виробничих відносин, нарешті психології населення (7). Найбільш вдало проходили перетворення в галузях з незмінними умовами виробництва (в основному в розробці корисних копалин), з потужними технологічними зв'язками. В цих галузях ніколи не переривався процес вибудови організаційно-господарських форм, характерних для поступового розвитку економіки. Що стосується високотехнологічного виробництва, де адміністративні організаційно - господарські форми тільки складалися, пошук нових форм господарювання, трансформація організаційно-господарських структур здійснюється з великими втратами, насамперед катастрофічними для інтелектуального потенціалу (4).

Останні десятиріччя функціонування централізованої економіки повністю відірвали господарське життя України від форм капіталізму. Відбувається формування нової ринкової моделі господарювання, для якої необхідні нові організаційно-господарські форми. Необхідно зауважити, що людство не навчилось утворювати системи господарювання, які налаштовані на короткострокову перспективу (1). Україна переживає утворення чергової системи господарювання, яка повинна працювати значний період часу.

Нові економічні інститути повинні мінімізувати невизначеність і невпевненість у можливості досягнення позитивних результатів господарської діяльності. Особливу роль займають неформальні правила і норми, які не приймаються офіційно і не можуть змінюватись миттєво, тому що виходять з історичного минулого. Господарські структури, що виникають, з'являються з порушенням формальних правил, існуючої нормативно-правової бази, що без сумніву приводить до конфліктів. Новий інституційний порядок потребує і нової економічної логіки розвитку. В системі господарювання, яка формується під час ломки традиційних умов суспільного розвитку, виникають структури, які відображають протиріччя в соціально-економічних умовах. В українській економіці формуються господарські структури, що свідчать про незавершену фазу розвитку промислового капіталу та одночасно прискореної його інтеграції з сучасними організаційними формами фінансового капіталу.

Утворення фінансово-промислових корпоративних структур відбувалось з метою виживання в умовах розпаду старої системи господарювання і традиційних зв'язків. Головною причиною прискореного формування нових організаційно-господарських структур були бажання перерозподілити державну власність. На той час Україна ще не завершила фазу розвитку промислового капіталу. Концентрація виробництва проходила нерівномірно, що знайшло своє відображення у великих

коливаннях рівня концентрації в галузевій структурі. До галузей з високим рівнем концентрації відносились галузі добувної промисловості, де питома вага промислової продукції невеликої кількості підприємств досягала половини від загальної. В той же час в галузях легкої і харчової промисловості концентрація була значно меншою. Ненабагато вище рівень концентрації виробництва був у машинобудуванні. Нерівномірність концентрації виробництва була великою і по різних регіонах України (6).

Безперервність процесу концентрації виробництва отримала відображення у переході від менш великих господарських форм до більш великих. Характерною особливістю розвитку промислових форм господарювання є те, що різні форми утворюються в чіткій послідовності одна за одною. Таким чином промисловий капітал проходить всі стадії розвитку, що відображається в поступовості і послідовності розвитку організаційно-господарських структур. В Україні послідовність розвитку капіталу порушена. Досконалі форми господарювання наштовхуються на відсталі форми та низький рівень організації виробництва, непідготовленість управлінського персоналу до новацій та „хворобливою” активністю молодого покоління менеджменту, яке спрямувало усі свої зусилля на власне збагачення. Сучасні організаційно-господарські форми виникають на тлі не тільки старих, а і взагалі не характерних ринковому господарству структур.

В українській економіці під час зародження нових форм господарювання характерним і позитивним є те, що їм не протидіють минулі форми і саме це є причиною утворення потужного імпульсу розвитку. Але, з іншого боку, капіталістична організація виробництва не може здійснюватись без первинного накопичення капіталу. Відомо, що грошовий капітал є попередником промислового. Тільки таким чином може здійснюватися необхідна мобілізація капіталу в тих розмірах і масштабах, яка необхідна великому промислому капіталу (2). Якщо початкове накопичення капіталу не забезпечує необхідні розміри, то з'являється необхідність в капіталі, який сформувався в результаті грабіжницьких методів. Звідси – криміналізація виробництва, формування такого типу господарської системи, де фінансовий капітал стає засобом „висмоктування” і тіньового перерозподілу суспільних ресурсів.

Позитивна динаміка росту підприємства залежить не тільки від його керівників, а й від сприятливих зовнішніх і внутрішніх умов, у яких вони працюють. Як зауважив проф. А. Ослунд (5), Україна перетворилася на „закрите акціонерне товариство”, затиснуте в лещата олігархами. Український бізнес, передусім приватний, занадто залежить від волі чиновництва і не передбачуваних змін у законодавстві, на які наші менеджери не встигають реагувати. Відтак сфера відповідальності розмита. Керівники відомств і міністерств, готуючи розпорядження, можуть помилятися або спеціально закладати вигідні для них механізми, нічим при цьому не ризикуючи. За наслідки таких помилок або соціальних викривлень у більшості випадків відповідає саме підприємець, менеджер.

Громадський порядок в Україні через відсутність гострих соціальних та етнічних конфліктів, з одного боку, можна визначити сприятливим для бізнесу. Але, з другого боку, маємо визнати, що тектонічні зсуви суспільних норм у період трансформації перетворили Україну на парадоксальну країну, де стабільний громадський порядок супроводжується різким зниженням індексу економічної свободи в умовах нестабільної економічної системи. Своєрідною захисною реакцією суспільства на гнітючий економічний режим стала широкомасштабна тіньова економіка. Завдяки їй, за багатьма оцінками, виживає половина населення України, значна частина підприємств, практично весь дрібний бізнес. Втягування більшості працездатного населення в тіньовий сектор створило живий щит із мільйонів людей, які

надійно прикривають її карне ядро і забезпечують його безкарність. Як наслідок (відбувається підриг фундаментального принципу „верховенства права”, знищується віра людей у справедливий громадський порядок на основі закону, у правоохоронну функцію держави. Ці явища, безумовно, роблять громадський порядок хитким, поглиблюють некерованість економіки й багатьох інституцій соціальної і культурної сфери.

Одним із найнебезпечніших наслідків українського бездарного менеджменту 80-х років і вульгарних „ринкових реформ” 90-х років є вибух корупції, широкомасштабна криміналізація суспільства. Твердження про те, що продовження державою сучасної політики може завершитися формуванням заповідника „дикого суспільства” майже в центрі Європи, видається повністю обґрунтованим. Тіньова влада в Україні за своїми ресурсами і можливостями зрівнялася з легітимною владою і навіть починає її перевершувати. Більше того, офіційна влада щільніше зростається з тіньовою, своєю діяльністю всіляко сприяє їй. Психологія злодія глибоко вкоренилася в середовищі державних чиновників.

Нові організаційно-господарські форми зайняли проміжне положення між державою і ринком. Перед ними повстало завдання формування таких правил економічної поведінки, які повинні були забезпечити узгодженість дій структур, які належать до різних форм капіталу. В період становлення нових форм господарювання - 1993-1998рр. – вважалось, що приватизація, відмова від централізованого управління самі по собі приведуть до ринку. Але, якщо уявити, що ринок – це саморегулюючий організм, то ні в якому разі не система, яка сама себе може утворити (3). Ось чому форми господарювання, що з’являлись, націлювались не на виробничу діяльність а на легке та швидке формування доходів за рахунок фінансових операцій. Фінансовий капітал не поспішав перетворюватися у виробничі ресурси.

При підтримці урядових органів, об’єднання різних функціональних форм капіталів (торгового, промислового, фінансового) в єдину організаційно-господарську структуру перевищило усі можливі межі. Але поспішне злиття без відпрацьованого механізму переливу фінансового капіталу у промислове виробництво прискорили розпад існуючої системи господарських зв’язків. На тлі фізичного і морального старіння техніки розпочався інтенсивний відтік грошових засобів з виробничої сфери у фінансову.

Інвесторів, які вклали гроші в акції, як правило, не цікавить само виробництво. Їх цікавлять майбутні доходи на вкладений капітал (8). В Україні дрібні акціонери, не отримуючи дивідендів, не маючи засобів до існування (зарплати та інше) вирішують проблему свого існування, а інституційні інвестори зайняті проблемою поділу власності.

Потрібно звернутися до оцінки якостей ділових керівників українських підприємств. За спостереженням професора А. Ослунда, який розподілив усіх наших директорів-менеджерів на три групи: найменшу з них представляють керівники, які розуміють, що треба перебудовувати, і чітко діють у цьому напрямі; до другої належать люди досить здібні, але такі, що не бажають нічого змінювати; і, нарешті, до третьої слід зарахувати геть безпорадних керівників. А. Ослунд стверджує, що на сьогодні в Україні виробничі досягнення практично не залежать ні від галузі, ні від величини підприємств – „вирішальну роль відіграє менеджер, його здібності і воля” (5).

А. Ослунд відзначає, що „інертність багатьох менеджерів пояснюється їхньою прямою зацікавленістю у привласненні коштів як керованих ними підприємств, так і держави”. При цьому він доходить висновку, що „від менеджерів не тільки корумпованих, а й некомпетентних, треба позбуватися якнайшвидше”. Що ж до здібних менеджерів, але таких, що не бажають нічого змінювати, то їх потрібно

переконати в необхідності проведення ефективної політики. Найкращий спосіб – дати зрозуміти, що на субсидії розраховувати не доводиться, але разом з тим гарантувати, що чесно зароблений прибуток залишиться підприємству і не обкладатиметься високим податком.

Працота професора А. Ослунда очевидна. Український керівник у своїй масі ще не став менеджером як за своїми генетичними здібностями, так і за знаннями стратегічного й оперативного менеджменту. У цій царині в Україні ще потрібно багато працювати і щодо добору керівників, і щодо навчання їх методам формування цілісної системи управління організацією, способам взаємин з підлеглими, самовдосконалення, створення ділової атмосфери в колективах тощо.

Процес утворення нових організаційно-господарських форм великого капіталу є об'єктивним. Важка кризова ситуація прискорює процес об'єднання індивідуальних капіталів з метою виживання підприємств та мобілізації грошових засобів. Факт залишається фактом: якщо світова економіка робить ставки на велике виробництво і його формування відбувається еволюційним шляхом, то вітчизняні реформатори цей процес прискорили і викривили. Такі особливості були обумовлені різноманітними як об'єктивними, так і суб'єктивними причинами (деякі з них були розглянуті в цій статті). Аналіз цих проблем у формуванні українських корпоративних структур ще більше переконує, що іншого немає.

Тривала криза примушує шукати нові джерела економічної динаміки, вдосконалювати організаційно-господарські форми. Ці форми повинні забезпечувати довгострокові можливості накопичення. Вони повинні відповідати наступним вимогам:

- створювати умови для безперервного та просторового зростання вартості капіталу, забезпечувати режим накопичення;
- визначати можливості розподілу власності, що утворюється, з метою динамічного відтворення;
- забезпечувати стабільний розвиток виробничих потужностей;
- формувати та постійно вдосконалювати мотиваційний механізм;
- сприяти співіснуванню різних форм господарювання.

Список літератури

1. Аоки М., Ким Х-К. Корпоративное управление в переходных экономиках. –СПб, Лениздат, 1997. - 555 с.
2. Афанасьев М.П. Корпоративное управление на российских предприятиях. –М.: АО „Интерэксперт”, 2000. – 448 с.
3. Гайдар Е. Экономические реформы и иерархические структуры, М.: Наука, - 1999. – 220 с.
4. Дойль П. Менеджмент: стратегия и тактика. СПб.: Издательство „Питер”, 1999. – 560 с. – (Серия „Теория и практика менеджмента”)
5. Ослунд А. Реструктуризация підприємств починається з менеджменту // Київські відомості. 1995. 8 вересня.
6. Петруся Ю.Є. Акціонерні товариства в Україні: проблеми емітентів та інвесторів. – Дніпропетровськ, 2000. - 100 с.
7. Цуглевич В.Н. Корпоративний менеджмент в умовах нестабільного ринку / Под общ. Ред. Н.П. Тихомирова – М.: Издательство «Экзамен», 2003. – 320 с.
8. Черваньов Д.М., Нейкова Л.І. Менеджмент інноваційно – інвестиційного розвитку підприємств України. – К.: Т-во „Знання”, КОО, 1999. – 514 с.

В статті розглядаються особливості формування корпоративних структур в Україні при умови відсутності еволюційного розвитку ринку і капіталу.

The article treat peculiarities of forming corporative structure in Ukraine under absence of evolutionary development of market and capital.